

Repere istorice ale românilor maramureșeni din Transcarpatia

Cristian Veres

În timpul perioadei comuniste, din motive impuse de ideologia regimului, studierea problematicii minorităților etnice, inclusiv cea a comunităților românești din țările „vecine și prietene”, a fost trecută într-un plan secund.

În perioada post-comunistă s-a încercat acoperirea acestor lacune din cercetare, dar deja timpul și transformările ce au avut loc în societate, mai ales pe plan mental, și-au spus cuvântul, înregistrându-se un proces de metamorfozare, sărăcire sau chiar pierdere a unor fenomene ce erau specifice vieții comunităților românești din afara granițelor statale.

În rândul încercărilor recuperatorii, de cunoaștere a comunităților românești *de dincolo*, de creare a unor punți culturale între acestea și țara-mamă, se înscriu și cercetările efectuate în satele românești de pe teritoriul Transcarpatiei.

Ucraina Subcarptică, Rutenia sau Rusia Subcarptică, cum mai figurează în documente zona Transcarpatiei, reprezintă un adevărat mozaic etnic și confesional, aici putând fi întâlnite 75 de naționalități și 23 de confesiuni religioase, populația de origine română formând comunități compacte în raioanele Rahiv și Thiacevo ale Maramureșului ucrainean [**Valodimir Fenici**, 1999, p.270].

Maramureșul are o suprafața totală de 10354 km² fiind situat la poalele Carpaților Păduroși, învecinându-se cu Galiția și Bucovina. Pe teritoriul Maramureșului au existat mai multe formațiuni prestatale: *cnezatul Izei și al Vișeelor* (reședința la Cuhea), *cnezatul lui Dragoș* (reședința la Giulești), *cnezatul Sărăsăului*, *cnezatul Cosăului* (centrul la Berbești), *cnezatul Subcetate* (centrul la Oncești), *cnezatul Talborului și al Bârzavei*, situate în dreapta Tisei.

Constituirea voievodatului Maramureșului, a început prin comasarea cnezatelor în secolul al XII-lea, prima atestare documentară în 1199, fiind făcută într-o diplomă a regelui Emeric I.

Regalitatea maghiară începe în secolul al XIII-lea procesul de colonizare al Maramureșului, primele așezări de coloniști teutoni fiind Vișeu, Teceu și Hust. Teutonii au fost însă alungați de către regele Andrei al II-lea, acesta aducând drept *oaspeți regali* sași și maghiari [**Simion Chiș-Bloju**, 1998, p. 411].

Voievodul Bogdan recunoaște în anul 1326 suzeranitatea coroanei maghiare asupra Maramureșului, în 1368 acest teritoriu devenind Comitat al Regatului Ungariei [Gheorghe I. Bodea, 1999, p.173].

Bogdan, în 1359, îl înlătura de la conducerea Mărcii Moldovei pe Balc, urmașul lui Dragoș, punând bazele statului moldovenesc feudal. Balc, drept despăgubire pentru pierderea Mărcii Moldovei, este numit în anul 1373, de către regele Ludovic I, voievod și comite suprem de Maramureș [Simion Chiș-Bloju, 1998, p.416].

În anul 1385, Țara Maramureșului a fost împărțită din punct de vedere administrativ în patru plase. Această formă de organizare a durat cca. 500 de ani, chiar dacă în tot acest interval Maramureșul s-a aflat în componența mai multor state (în 1556 fiind alipit Ardealului, din 1703 Ungariei, iar din 1711 s-a aflat sub stăpânire austriacă).

Maria Tereza a încercat schimbarea structurii demografice, în anul 1746 Maramureșul fiind colonizat cu țișteri, după ce în anul 1728 aici s-au așezat evreii izgoniți din Rusia [Simion Chiș-Bloju, 1998, p.418].

Documentele vremii consemnează acțiunile lui Pinteza Viteazu începând din anul 1694. Nouă ani mai târziu acesta asediază alături de Fr. Racoczy al II-lea Baia Mare, fiind ucis în luptă [Aurel Socolan, 1995].

Pe parcursul timpului în documente apar și alte persoane ce și-au luat supranumele *Pinteza Viteazu*, unul din ei asediind în 1717 Hustul, iar altul aflându-se în anul 1848 în tabăra lui I. Buteanu.

În perioada dualismului austro-ungar Maramureșul a făcut parte din Transleithania, partea maghiară a Imperiului, românii maramureșeni participând și ei, după destrămarea acestuia, la Adunarea Națională de la Alba-Iulia din 1 decembrie 1918.

Românii din dreapta Tisei au fost reprezentați de către o delegație formată din 20 de persoane ce și-a afirmat dorința de unire a românilor maramureșeni cu România, în ciuda faptului că o seama de personalități cum ar fi episcopul (viitorul mitropolit) Miron Cristea vorbeau de o Românie întinsă doar până la Tisa.

Pe 1 decembrie 1918, în același timp cu Adunarea Națională de la Alba-Iulia, a fost organizată la Sighetul Marmatiei o Adunarea Națională în cadrul căreia se proclama Unirea Maramureșului cu România [Gheorghe I. Bodea, 1999, p. 174].

Învățătorul Dionisie Vereș, din Apșa de Jos, în fruntea unei delegații formate 20 de persoane, a solicitat în anul 1919 prefectului

de Maramureș, col. Gheorghiu, alipirea satelor românești din dreapta Tisei. Aceleași doleanțe le-au prezentat și delegațiile conduse de preotul paroh Augustin Dărăbanț din Biserica Albă și de dr. Bota Grigore magistrat în Slatina, acestor delegații promițându-li-se că vor fi depuse toate eforturile în acest sens. În ianuarie 1919 ucrainenii transcarpatieni și-au exprimat dorința, în cadrul unui congres organizat la Hust, de a se alătura Ucrainei.

Transcarpatia, în urma încheierii tratatelor Conferinței de Pace de la Paris, a intrat la 10 septembrie 1919 în mod oficial în componenta Cehoslovaciei, primul guvernator fiind Gheorghii Jatcoviți, Ujgorodul devenind centru administrativ al regiunii.

În Constituția Cehoslovaciei, aprobată în februarie 1920, Transcarpatia apare sub denumirea de Rusia Subcarpatică.

În cadrul acestui vast teritoriu alipit Cehoslovaciei se aflau și două treimi din Țara Maramureșului, dar datorită bunelor relații existente între România și Cehoslovacia, divizarea Maramureșului între cele două state nu a avut repercusiuni pentru românii maramureșeni, granița fiind pur formală.

Guvernul polonez a contactat în octombrie 1938 atât guvernul român, cât și pe regele Carol al II-lea, în vederea participării celor două țări, împreună cu Ungaria, la împărțirea Rusiei Subcarpatice, autoritățile române respingând însă această propunere.

Abatele Augustin Voloșin a fost numit pe 26 octombrie 1938 de guvernul cehoslovac președinte al Consiliului de Miniștri al Rusiei Subcarpatice, fiind însărcinat de guvernul cehoslovac să conducă negocierile cu Ungaria.

Maramureșenii din dreapta Tisei trimit o delegație ce solicită ministrului de externe al României, Nicolae Petrescu-Comnen, să împiedice ruperea Cehoslovaciei, iar în cazul în care aceasta nu se poate, solicită ca zona cu populație majoritar românească să fie alipită României.

În urma Tratatului de la Viena, încheiat pe 2 noiembrie 1938, se fixează hotarele ceho-polono-ungare. Conform hotărârii arbitrajului de la Viena din data de 2 noiembrie 1938, o parte a Transcarpatiei a fost cedată Ungariei, iar cealaltă parte a rămas ca o regiune autonomă în cadrul Cehoslovaciei. După cca. 4 luni, la 15 martie 1939, regiunea autonomă din cadrul Cehoslovaciei a fost proclamată ca o formațiune statală independentă, Ucraina Carpatică, cu capitala în orașul Hust, președinte fiind Augustin Voloșin.

Guvernul de la Hust, la scurt timp de la obținerea *independenței*, simțind că statul este amenințat, cere unirea cu

România, cerere respinsă de guvernul român, iar în urma ocupării statului de către Ungaria, Voloşin și guvernul său pleacă în exil [Gheorghe I. Bodea, 1999, p. 175].

Maramureşul avea să se reunească, în cadrul Ungariei hortyste, partea românească a Maramureşului ajungând să fie și ea ocupată în urma celui de al doilea tratat de la Viena încheiat la 31 august 1940.

Ucraina Subcarpatică, la sfârşitul celui de al doilea război mondial, devine din nou stat independent, dar tot pentru scurt timp, cerând alipirea la Ucraina Sovietică.

În Maramureşul românesc au avut loc o serie de mişcări pentru alipirea la Ucraina Sovietică pe data de 19 ianuarie 1945, având în acest sens loc la Sighet o așa-zisă adunare populară ce a declarat Unirea cu Ucraina Subcarpatică și Ucraina Sovietică.

Pe 9 aprilie 1945 ziarul Poporul, cel ce cu câteva luni înainte titrase despre revenirea Maramureşului în sânul Ucrainei sovietice, anunța *încadrarea Maramureşului în cadrul hotarelor Țării Românești*, din articolul de fond reieşind că „aceasta a fost posibilă numai întrucât guvernul sovietic are încredere în guvernul român, guvernul Groza” [Ionuț Tene, 1998, p.117].

Pe 29 iunie 1945 se încheie Tratatul de Colaborare dintre U.R.S.S. și Cehoslovacia prin care Ucraina Subcarpatică este alipită la U.R.S.S. Prin acest tratat se stabilea și un mare schimb de populație, cehii și slovacii din Transcarpatia puteau să opteze pentru cetățenia cehoslovacă, iar ucrainenii din Cehoslovacia pentru cea sovietică [Ivan Vovkanici, 1999,p.376].

În urma acestui schimb de populație, dar și a politicii sovietice de transfer de populație pe teritoriul U.R.S.S. avea să modifice structura etnică a regiunii.

Primul recensământ în cele patru comitate ale Transcarpatiei, a fost realizat în anul 1846, de autoritățile austriece, populația era de 468.838 locuitori din care: 235.266 erau de etnie rusino-ucrainiană, 235.266 maghiari, 119.816 slovaci, 13.857 români, 64.917 nemți, 24.589 evrei etc. [Mircea Popa, 1999, p.123].

Autoritățile cehoslovace au efectuat în 1930 un recensământ al populației Transcarpatiei, înregistrându-se 1.121.791 locuitori, din care 11 % erau de etnie română.

Datele recensământului din 198 (ultimul dat publicității) arătau că în Transcarpatia conviețuiesc 75 de naționalități din care majoritari sunt ucrainenii în proporție de 78,4% (976,476 locuitori, aceștia fiind divizați în 4 grupuri distincte: boichii, în raioanele Voloveț, Mijgirea; lemchi – în raionul V. Bereznâi, huțulii în raioanele Rahiv, dolinenii

în raioanele de șes și submontane.), 12, 5% maghiari (155.711 locuitori, grupați în special în raioanele Beregovo, Vinogradovo, Ujgorod, Hust.), 4% ruși (49.458 loc.) grupați în raioanele Ujgorod, Mucacevo, Svaleava, Ciop.), 2,4 % români (29.485 loc. grupați în raioanele Rahiv, Teaciv.), 1% țigani (12.131.loc. în raioanele Ujgorod, Beregovo, Svaleava, Corolevo, Mucacevo, Viloc), 0,6 % slovaci (7.329 loc. în raioanele Ujgorod, Svaleava și Perecin.), 0,3 % germani (3.478 în localitățile Pavsino, Palanoc, Sineac, Usti-Ciorna, Teaciv, Nimetca Mocra), 0,2 % evrei (2,639 loc. în Ujgorod, Mucacevo, Hust), 0,2 % beloruși(2,521 loc în Ujgorod, Mucacevo), 0,6 % cehi, polonezi, azeri, armeni, italieni și alte naționalități (aproximativ 2.000 în special în zonele Ujgorod, Mucacevo, Hust, Rahiv).

Asociația Culturală a Românilor din Transcarpatia „George Coșbuc” afirmă că în 1995-1996, în Maramureșul din dreapta Tisei locuiau între 45.000-47.000 de români. O parte a populației de etnie română, cum ar fi cazul volohilor din satele Mircea și Parașcava (regiunea Perecin) au fost înregistrați drept ucrainieni, deși sunt vorbitori de limbă română [Vasile Marina, 1999, p.311]. Procentul populației române este scăzut și de o artificială deosebire făcută de autorități între români și moldoveni.

Populația românească din Transcarpatia locuiește în mai multe așezări, unele compact românești, dar și în așezări unde românii reprezintă o minoritate etnică.

Așezările compact românești sunt: Slatina (cu o populație de 11.000 de locuitori, din care 70% români), Apșa de Jos sau Dibrova (cu satele Peștera, Podișor și Valea Malului, cu o populație de 9700 locuitori, din care 98% români), comuna Strâmtura sau Glubochii Potic (satele Valea Scradii, Cărbunești, Bouțul Mare, Bouțul Mic cu o populație de 7300 locuitori, din care 99,2% români), Apșa de Mijloc sau Seredne Vodeane (cu o populație de 6700 locuitori din care 99,3% români), Biserica Albă (4500 locuitori, din care 99,9% români), Topcina sau Tetis (populație de 2700 locuitori, din care 99,5% români).

Populația de origine română, poate fi întâlnită, dar într-o proporție mai redusă cuprinsă între 7% -1% locuiesc și în alte așezări cum ar fi: Apșa de Sus, Apșița, Plăiuț, Taras, Bocicoi, Peri, Tomova, Crivnic, Bedeu, Teceu. Alte așezări au rămas doar cu numele românesc, cum ar fi cazul așezărilor Bâlca, Iza, Lunca, Lipiceni [Gheorghe Simionică, 1990, p.417-418].

Românii se împacă bine, cel puțin la nivel declarativ, cu toate celelalte etnii cu care trăiesc de altfel la un loc.

Slatina, spre deosebire de celelalte așezări unde se amestecă în cadrul așezării, este împărțită în două: Slatina Mare ce este locuită în majoritate de români și Slatina Mică, locuită în majoritate de maghiari. Populația așezării este de cca. 9000 locuitori, 70% din aceasta fiind de origine română, dar doar 300 sunt angajați în oraș, majoritatea fiind cadre medicale (100), cadre didactice(80), funcționari în administrația locală (10) mineri (25). Foarte mulți dintre locuitori pleacă la lucru în Ucraina Centrală, în Siberia, Cehia, Slovacia, Italia, Portugalia, același fenomen de migrare sezonieră fiind întâlnit și în Biserica Albă (ce are o populație de 3025 locuitori din care 71% de etnie română) și Apșa de Jos (cu o populație de 7059 locuitori din care 98% de etnie română).

Românii maramureșeni din așezările de dincolo de Tisa vorbesc în mod curent 3-4 limbi, cele mai folosite, după limba română, fiind ucraineana, maghiara, rusa și mai rar ceha, slovacă, germană și polonă. Unii subiecți spuneau că vorbesc și limba moldovenească. Subiecții fiind puși să facă diferența între limba română și cea moldovenească au spus că nu este o diferență esențială, ci doar una de accent și diferența cea mare reprezentând-o alfabetul. Mulți dintre credincioșii mai în vârstă preferă să citească biblia în limba „moldovenească“, deoarece sunt mai familiarizați cu alfabetul chirilic, de altfel cărțile și revistele cele mai citite sunt tot cele cu caractere chirilice fie că este vorba de așa zisa limbă moldovenească sau că este vorba de limba ucraineană sau rusă.

În așezările investigate majoritatea primarilor erau, la acea dată, de origine română, cu excepția Slatinei; cu toate acestea încercările de a introduce înscrisuri și în limba română cu caractere latine nu dăduseră încă rezultate.

Românii sunt grupați în jurul unor asociații culturale precum: Uniunea Regională din Transcarpatia *Dacia*, care are președinte pe Ion Botoș, cu sediul la Apșa de Jos și Asociația Culturală „George Coșbuc“. În limba română apar puține publicații, săptămânale și lunare, cum ar fi *Maramureșeni* (Săptămânal social-politic, economic și cultural pentru românii din Transcarpatia, fondat de Direcția regională în Chestiuni de presă și informații a administrațiilor de stat din Transcarpatia, raioanele Teaciv și Rahiv, această publicație având 8 pagini) și *Apșa* (gazeta regională social politică din Transcarpatia, editată de Uniunea Românilor din Transcarpatia), *Dacia* (editată de Asociația Culturală a Românilor din Transcarpatia „Ioan Mihalyi de Apșa“). Aceste asociații militează pentru respectarea drepturilor minorităților în conformitate cu legislația Ucrainei și a legilor

internaționale ratificate și de Ucraina; în baza acestora a avut loc un referendum în iunie 2003 prin care s-a înaintat radei Supreme a Ucrainei cererea de schimbare a toponimului Dibrova în Apsa de Jos.

Românii au reprezentat în zona investigată întotdeauna populația majoritară, existând în mentalitatea locuitorilor anumite șabloane față de etniile conlocuitoare, dar acestea erau puse numai atunci când se considera necesar. Astfel *ucraineanul este rău și viclean, rusul credincios și bun petrecăreț, ungurul mândru și muncitor*. În așezările românești a existat și o numeroasă populație de rit mozaic, dar care a plecat în Israel și în alte state europene. Relațiile dintre români și evrei au fost bune, chiar dacă au existat și anumite rețineri, unii subiecți amintindu-și că în copilărie, se jucau mai mult între români *nu se amestecau cu străinii, mai ales cu jidovimea*.

Românii maramureșeni din Ucraina se consideră *frați* cu maramureșenii din România, cu bucovinenii și cu basarabenii, (cu care de altfel după căderea comunismului au început să se încuscrească), dar îi renegă pe volohii din Transcarpatia.

În această zonă cel mai important centru ortodox a fost Mănăstirea din Peri, ctitorită de familia Drăgoșeștilor în anul 1368 și având hramul Sfinților Arhanghel, Mihail și Gavril, iar în anul 1391 prin diploma patriarhală dată de Antonie al IV al Constantinopolului aceasta este ridicată la rangul de Stavropighie, egumenul sau devenind exarh patriarhal. Aceasta a însemnat că influența egumenului Pahonie se întinsese peste 6 protopopiate românești din nord-vestul Transilvaniei. Puterea este dată prin aceste privilegii de Diploma emisă de regele Vladislav II al Ungariei în anul 1494.

Centrul ortodox de la Peri și-a păstrat influența asupra credincioșilor până în sec. al XVII-lea. Dintr-o scrisoare din 1607 adresată domnului Moldovei Simion Movilă de către Valentin Drugeth, comite de Hust, reiese că averea centrului monahal fusese confiscată și trecută sub administrația Cetății Hust, Comitele de Hust restituind pământul arabil mănăstirii, dar aceasta rămânând sub ascultarea sa. Ultima atestare documentară a mănăstirii datează din anul 1646, aceasta fiind distrusă de niște soldați rebeli în timpul campaniei lui Gheorghe Fr. Rakozy, iar călugării sunt alungați și averea mănăstirii confiscată.

O altă variantă atribuie distrugerea lăcașului ortodox calvinilor din Câmpul Lung pe Tisa.

Episcopul Iosif Stoica opune rezistență presiunilor bisericii catolice și tipărește între 1693-1696, la tipografia mănăstirii, Evangheliarul, Molitvelnicul, Penticostalul și Triodul. Datorită credinței sale și al sfârșitului său tragic, în anul 1992 episcopul a fost canonizat de către sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, sub numele de ierarh Iosif Mărturisitorul din Maramureș, fiind prăznuit pe data de 24 aprilie.

Un eveniment extrem de important în viața religioasă din Transcarpatia a fost proclamarea Uniunii Ujgorodene la 24 aprilie 1646, când un număr de 63 de preoți ortodocși recunosc unirea cu biserica catolică. În anul 1689 a fost elaborat decretul papei Alexandru al VIII-lea, referitor la unirea comunelor catolice ale Transcarpatiei istorice cu Vaticanul, credincioși români trecând în cea mai mare parte la biserica greco-catolică, dar atunci când autoritățile Sovietice o desființează, enoriașii se întorc după sute de ani la biserica ortodoxă.

După 1990 biserica greco-catolică reintră în legalitate, dar puțini mai sunt cei care se întorc la ea. Slujba în biserica ortodoxă se ține în limba română, ucraineană și rusă, din acest motiv unii interlocutori consideră că a devenit în mod paradoxal un factor de deznaționalizare.

Ortodocșii sunt majoritari în Slatina și Apșa de Jos, iar greco-catolicii în Biserica Albă, alături de aceste biserici tradiționale întâlnindu-se numeroase culte protestante și neoprotestante (baptiști, adventiști, penticostali, Martorii lui Iehova ș.a.).

Maramureșenii din dreapta Tisei, chiar dacă aparțin unor confesiuni diferite, au o solidaritate deosebită ce i-a ajutat să își păstreze identitatea etnică în decursul lungii și zbuciumatei lor istorii.

Summary

Transcarpatia / Northern Maramureș County is a geographic-historical region comprizing roughly the eastern half of the Zakarpattia Oblast in western Ukraine, near the border with Romania. Until 1920, it was part of the Comitatus of Maramaros was established in the Kingdom of Hungary in 1303. In the 16th century, after the collapse of the Kingdom, Maramaros, along with the whole of Transcarpathia, was incorporated into Transylvania, which was included in Austria-Hungary in 1867. Maramures of Transylvania, at which time the former Maramureș County was divided into a northern part (incorporated into Czechoslovakia, the part which is presently in Ukraine), and a southern part (incorporated into the Kingdom of

Romania). From 1920 till 1939, the region belonged to *Czechoslovakia*, then until 1944 to *Hungary*, and then until 1991 to the *Soviet Union*. Since 1991, Northern Maramureș has been part of *Ukraine*.

Part of the boundary that separates Northern Maramureș from *Romania* runs along the *Tisza River*. In Transcarpatia), close to the Romanian border. *romanian* community, totalling somewhere between 32,000 and 50,000 people, lives compactly, mostly in some eighteen localities, in *Rakhiv* and *Tiachiv* raions.

Referințe bibliografice

Bodea, Gheorghe - *Încercări de anexare forțată a Maramureșului din stânga Tisei la Ucraina Sovietică* (octombrie 1944-mai 1945) în „Maramureș, vatră de istorie milenară”, vol. IV, Cluj-Napoca, Editura Dragoș-Vodă, 1999.

Chiș-Bloju, Simion - *Din monografia comunei Săliștea de Sus*, în „Maramureș, vatră de istorie milenară” , vol. III, Editura Dragoș-Vodă, Cluj-Napoca, 1998.

Fenici, Valodimir - *Relațiile interetnice și interconfesionale în zona de contact ucrainino-maghiaro-română în secolele XVI-XVIII*, în „Relații interetnice în zona de contact româno-maghiaro-ucrainiană”, Editura Muzeului Sătmărean, 1999.

Marina, Vasile - *Românii din Transcarpatia în ultimele trei decenii*, în „Relații interetnice în zona de contact româno-maghiaro-ucrainiană”, Editura Muzeului Sătmărean, 1999.

Popa, Mircea - *Un raport diplomatic despre Maramureșul istoric*, în „Maramureș, vatră de istorie milenară”, vol. IV, Cluj-Napoca, Editura Dragoș-Vodă, 1999

Simionică, Gheorghe - *Aspecte istorice și culturale privind Maramureșul din dreapta Tisei*, în „Maramureș, vatră de istorie milenară”, vol. III, Cluj-Napoca, Editura Dragoș-Vodă, 1998

Socolan, Aurel - *Contribuții la studierea lui Pinteza Viteazu ca personaj istoric*, „Maramureș vatră de istorie milenară”, vol. II, Ed.

Dragoș Vodă, Cluj - Napoca, 1995.

Tene Ionuț - *O radiografie a ziarului Poporul*, în „Maramureș, vatră de istorie milenară”, vol. III, 1998.

Vovkanici Ivan - *Populația Transcarpatiei și a Slovaciei de răsărit în Marea Migrație a Popoarelor de după cel de al doilea război mondial*, în „Relații româno-ucrainiene, istorie și contemporaneitate”, Satu Mare, 1999.